

ESSEE

Tiina Väre

Rykimääajan retki Koillismaalle

Kahiseva poronpelotin

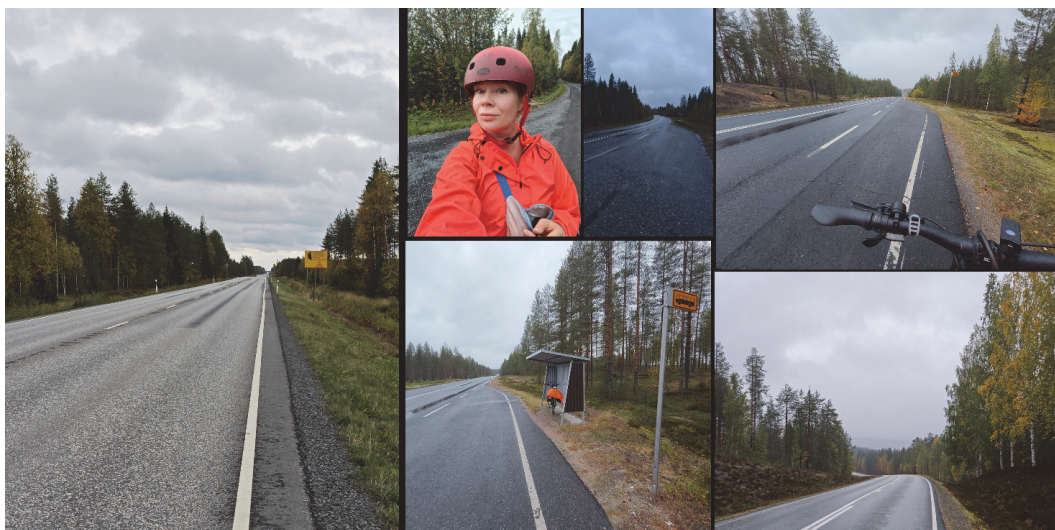
Syyskuussa huomasin vakavan poikkeaman liikuntakäyttäytymisesäni. Aiempien kesieni pyöräilysaldo on helposti kohonnut lähemmäs muutamaa miljoonaa metriä, mutta tänä vuonna matkamittari oli jumittunut murto-osaan totutusta. Koska säät edelleen mahdollistivat toimet tilanteen korjaamiseksi, säädin viivyttelämättä kurssin Koillismaalle, Syötteen maisemiin.

Kuusamontietä itää kohti matkatessa poronhoitoalueen raja tulee vastaan yllättävän lähellä Oulun itäisimpiä taajamia, pian Hannusperän jälkeen (kuva 1). Elinkeinorakenteen muuttumisesta ilmoittavan kyltin havaitessani juolahti yhtäkkiä mieleeni, että elimme tosiaan syyskuun loppupuolta, jolloin porot siirtyvät viettämään vuotuista rykimäaikaansa.

Etelän ihminen saattaisi tässä tilanteessa erehtyä kysymään, vai vaako poroja syksyisin jonkin sortin kollektiivinen syysflunssa – ehkä myötätunnosta kouluihin lenssutartuntojen armoille juuri palanneita lapsia ja heidän perheitään kohtaan. Mutta ei sentään, kysymys ei nyt ole yskimisestä. Rykimisellä tarkoitetaan jostain itselleni käsittämättömästä, mutta varmasti hyvin perustellusta syystä porojen lemmeäkäs-tä kanssakäymistä uuden porosukupolven tuottamiseksi. Siis porojen kiima-aikaa. Tähän peliin ei kannata ihmisen puuttua, eikä välttämättä lähestyä näitä pohjoisten eräalueiden sielukassilmäisiä puolivillejä lainkaan. Liialliseen läheisyyteen äityvä ihminen saatetaan eritoten syksyisin kokea häiriöksi, ellei vallan kilpakumppaniksi. Näihin aikoihin hirvaat hormonien paisuttamine egoineen ovat nimittäin valmiita taistoon mitä tahansa lisääntymisoikeuksiensa uhaksi tulkitsemaansa

tahoa vastaan. Joskus ihmisenkin tiedetään joutuneen hirvaan mustasukkaisen hyökkäyksen kohteeksi.

Kaikkia poroja ei oikeasti tarvitsisi väistää tai pelätä edes rykimäaikaan. Ainoastaan hirvaat kokevat tuona aikana riittävän suuria tunteita aggressioon turvautuakseen. Kookas kelonut, eli nahat pudottanut sarvikruunu erottaa hirvaan kuohitusta härästä tai vaatimista, joiden sarvet ovat pienemmät. Hirvaan ja hänen vaatimensa väliin ei pääsääntöisesti parane erehtyä. Mutta kuinkas sitten toimia, jos tämä ei ole vältettävissä? Jos puoliset ovat laiduntaessaan sattuneet ajautumaan esimerkiksi maantien vastakkaisille puolille? Päätin internetin avulla etsiä näihin kysymyksiin vastaukset, sillä turhan huolehtimisessa minä olen kerrassaan taitava, intensiivinen ja väsymätön. Myöskään huolten sisällön mielikuvituksettomuudesta minua ei kukaan pääse moittimaan! Elämän käänteet ovat vain vahvistaneet vankkaa uskoani siihen, että mitä tahansa voi tapahtua milloin tahansa, ja ellei ole valmiina, todennäköisimmin myös tapahtuu. Tiedonhausta oli ainoastaan osittaista iloa. Sellaisenaan ”jänkhällä” varmasti toimiva ohjeistus, jonka mukaan hirvaan hyökkäykseltä kannattaa hakea suojaa puun takaa, ei kylläkään maantiellä pyöräillessä tuntunut toimivimmalta keinolta pelastautua poron potentiaaliselta raivolta (<https://retkipaikka.fi/hoi-pohjoiseen-suuntaava-taman-luettuasi-liikut-poronhoitoalueella-kuin-oi-kea-konkari/>).

Kuva 1. Märkää piennarta, sadetta ja harmaita pilviä näin tällä reissulla riittämiin. Kuvat: T. Väre.

Poronhoitoalueella matkaillessa on muuten kyllä tullut selväksi, ettei ohitse kiitävä, pienestäkin virheestä tappokoneeksi muuttuva auto – edes tööttävä sellainen – yleensä erityisemmin kiihdytä poron pulssia. Nyt selvisi sitten sekin, että pyöräilijä kyllä sen tekee! Hieman ennen Pudasjärveä alkanut, hiljattain melkoisen sietämättömäksi voimistunut tihku ja tuuli (tiedätte mitä mieltä siitä olen) sai minut kaivamaan esiin sadevarustukseni. Kymmenvuotiaille tarkoitettuun, pirteänväriseen, mutta hengittämättömän materiaalinsa vuoksi sisältä helposti saturaatiopisteen saavuttavaan sadetakkiini olen jo täysin kyllästynyt. Siksi olin pakannut pieneen tilaan taittuvana helposti mukaan mah-tuvan sadeviitan, jonka puin ylleni ensimmäisellä historiallisesti merkittävällä pysähdyspaikalla (kuva 2). Järkeilin, ettei tällainen läpinäkyvä, liehuessaan ilmanvaihdesta huolehtiva kaapu varmaankaan pakkaisi sisäänsä arviolta vuotuista sademäärää. No tässä olin kyllä oikeassa. Sen sijaan en tullut ajatelleeksi, että lakkaamattomassa vastatuulella moinen purje tuottaa myös aimomäärän eri taajuuksilla kulkevia ääniaaltoja. Ne näköjään saattavat aiheuttaa hallitsematonta paniikkia eräissä pohjoisen liikenteen vakiohahmoissa.

Kuva 2. Ensimmäinen historiallinen pysäkki oli Lapin sodan ensimmäisen, suomalaisten ja saksalaisten välillä käydyn tulitaistelun muistomerkki. Se sijaitsee Hetekylän tienhaarassa ja sen kylttiin on kirjattu "Täällä ammuttiin Lapin sodan ensimmäiset laukaukset 28.9.1944". Pudasjärven kaupungin kotisivuilla kerrotaan, että paaden läheisyyteen on rakennettu myös korsu taisteluhautoineen ja tulipesäkkeineen, mutta näitä en todellakaan tihkussa lähtenyt etsimään, vaikka sainkin tauon ansiosta sadeviitan niskaani. Myöhemmin olen tehnyt havainnon näistä rakenteista autonikkunan lävitse. Ne sijaitsevat Oulusta tultaessa juuri ennen Niemitalon Juustolan parkkipaikkaa. Kuvat: T. Väre.

Reaktiot piennarruohoa ja -jäkälää laiduntavien porojen keskuudessa vaihtelivat paniikin jatkumolla rauhanomaisesta paikalta poistumisesta aina mutkittelevaan pakoon, joka saattoi kohdistua niin ympäröivään metsään kuin tiellekin. Yksi vaadin vasoineen säikähti kahinaa niin pahoin, että ohjasi vasansa keskeltä laajaa peltoa – ei suinkaan pois päin – vaan suoraan kohti maantietä. Täyttä ravia lähestyvän parivaljakon päämääränä oli ylittää tie edestäni. Sinänsä tällainen kevyt epäloogisuus poroille jälleen sallittakoon. Pääasiassa tykytystä aiheuttikin takaani rajoituksen mukaan sataa kilometriä tunnissa lähestyvä henkilöauto matkustajineen. Yritin epätoivoisesti viittoillen ohjata kuskin huomion lähestyviin poroihin, kunnes ymmärsin, että moinen huitominen saattaisi jopa estää havaitsemasta poroja. Onneksi punaiset jarruvalot kuitenkin lopulta välähtivät. Oli todella pienestä kiinni, seurueiden luotisuorat kohdanneet, sillä seuraukset olisivat arvatunkin olleet kohtalokkaat. Tässä vaiheessa päätin, että voisin luopua omasta matkustusmukavuudesta ja kastua mieluummin kuin aiheuttaa hirvittävällä olemuksellani jonkun toisen hengenmenetyksen. Matka jatkui siis astetta kosteammissa tunnelmissa.

Ai niin, mitä kiimaisten hirvaiden hyökkäyksiin tulee, en niiden uhriksi onneksi joutunut. Yllätys.

Yötä Aadalla

Tämänertainen pyörämatkani Kiimingistä Syötteelle oli kertamatkojen ennätykseni: 136 kilometriä. Aiempi ennätykseni, johon tosin taisi tulla pieni lisälenkki eksymisen takia, oli noin 130 kilometriä Oulusta Haapavedelle. Tuo reissu osui kesään, enkä muutenkaan niin varmaksi tiedä, kumpi on pyöräilijälle lopulta raskaampaa, polkeminen pitkin autioita, mutta kuoppaisia sorateitä vai kuunnella tuntikausia Doppler-ilmiötä tylsän maantien reunassa, harmaassa tihkusateessa (kuva 1). Täytyy kyllä nyt paljastaa, että tuulen pullistama sadeviitta toimi pelotteena paitsi poroille myös takaani lähestyville autoille. Ilmavan viittani muodostaman uhkan vuoksi kiitettävän monet autoilijat kiersivät minut hieman tavallista kauempaa. Useimmat kuskit toki noudattavat normaaleja liikennesääntöjä ja muistavat kevyenliikenteen ohittamiseen autokoulussa opetetut yksinkertaiset säännöt. Aina joukkoon kui-

tenkin mahtuu muuan, jonka ohituksen aikaansaama ilmavirta osuu niin tarkasti, että lähes kaataa minut pöpelikköön. Olen kenties kevyessä nestehukassa tai muutoin hieman kettuuntuneena saattanut tehdä täysin implisiittisen ja kvantifioimattoman havainnon, että tyypillisin syyllinen on karavaanari, jonka omassa perässä keikkuu pyörä, ellei toinenkin.

Pikakelattu kesä ilman kovinkaan voimallisia urheilullisia pyrkimyksiä, saati suorituksia, oli vaatinut siinä määrin veronsa, ettei luonnonharmassa yöpyminen todellakaan huvittanut. Kuntoa saattoi siis kuvailla määritelmällä ”rapa” ja muutenkin olin erehtynyt viettämään varsin pitkän ja viihtyisän tauon Pudasjärvellä. Niinpä hämärä hiipienoi, kun matkaa kohteeseen oli jäljellä vielä noin 25 kilometriä. Tuo ei pyöräilyä tosissaan harrastavalle ole matka eikä mikään, mutta minä olin jo ehtinyt tottua mukavaan elämään ja väsymys alkoi painaa polvissa.

Tienprofiili nyt ei ainakaan tuonut helpotusta kulkijan vaivoihin. Sekä meno- että paluumatka olivat muutenkin jatkuvaa kevyttä nousua (niin en minäkään ymmärrä, miten!) mutta edessä avautuva tie oli oikeastaan pelkkää mäkeä. Toki välillä alamäkeä, joiden laskut sen verran vauhdikkaita, että oli pitelemistä, ettei kurvissa joudu pois päällysteeltä. Näin keski-ikäni koitettua olen havainnut, että kaikenlaisen mäenlaskun tenho on vaimennut. Mieluummin ehkä jopa rehkin ylämäkeen kuin riskeeraan hammasterveyteni väärin arvioituilla kyvyillä pysyä vauhdin takia pystyssä. Tai oikeastaan, kuten ratsastuksenopettajallani oli taannoin tapana sanoa: ”ei se vauhti, vaan sen äkkipysähdys”. Joskus sellaisiakin ratsastaessa pääsin kokemaan, joskaan en hampaiden kustannuksella.

Joka tapauksessa tuntui, että pimeä, kylmä ja märkä lopputaival kesti ainakin yhtä pitkään kuin koko siihenastinen matka paljon vähemmän mäkisen maantien reunalla oli kestänyt. Onneksi olin saanut hierottua kannaltani edukkaan diilin mökkejä vuokraavan Happy Cabins Oy:n kanssa. Sain aivan Syötekeskuksen rinteiden tuntumasta pyöräretkeni keitaaksi hirsimökin – tai ehkäpä kuvaavampi ilmaisu tästä mukavasti vähintään 13 ja vähän tiiviimmin ainakin 20 henkeä majoittavasta rakennuksesta voisi olla huvila (kuva 3).

Kuva 3. Happy Cabinsin upea Aada Villa sijaitsee heti Iso-Syötteen hiihtokeskuk-
sen rinteiden alla. Se on oma suosikkikohteeni lepolomille tunturissa. Syötteelle
kannattaa tulla ihailemaan pohjoispohjalaista luontoa myös kesällä, vaikka
hiihtokeskus on toki suunnattu talvimatkailijoiden tarpeisiin. Syötteen luontokes-
kuksesta saa muuten ravitsevan lounaan lisäksi myös neuvoja alueen retkeily-
reitteihin ja luontoon tutustumiseen. Kuvat: T. Väre.

Kosteissa muinaismaisemissa

Lopulta siis Syötteellä! Laskettelusta en niin välitä, vaikka tietysti si-
jainnistani olisi ollut vielä enemmän hyötyä, jos olisivat jo ehtineet ava-
ta ainakin ladut. Mutta toisaalta moinen olisi vaatinut sen verran syvät
nietokset, että pyöräilyhän siinä olisi käynyt raskaaksi. Ja onhan Syöt-
teellä toki kivaa tekemistä ja kiinnostavia luontokohteita myös kesäi-
sin. Yksi tällainen on esimerkiksi Metsähallituksen Luontokeskus ret-
keilypolkuineen. Luontokeskukselta kävinkin kyselemässä vinkit par-
haista arkeologisista kohteista pyörämatkan päässä (kuva 3).

Neuvot (myös retkikartan käyttöön) haettuani, seuraava tehtävä oli
etsiä kohteet maastosta (kuva 4). Etsintä alkoi melkoisen siedettävässä
säässä. Jopa aurinko suvaitsi kurkistaa muutamia kertoja ennen kuin
pilvet yhtäkkiä nielaisivat tunturimaiseman ja alkoivat tihkuttaa sadet-

Kuva 4. Syötteen pyörä- ja vaellusreitistö on erinomainen, mutta säässä tapahtunut äkillinen muutos ja sateessa täyttyneet puolikumpparit mutkistivat tehtävää. Ehkä teen niistä sandaalit seuraavan kesän rintoja varten. Kaikilta osin polut ja pyöräreitit eivät kyllä myöskään vastanneet kartalle taltioitua tilannetta: esimerkiksi hetteinen suo yllättäen erotti minut yhdestä potentiaalisesta arkeologisesta "lähikohteesta". Kuvat: T. Väre.

ta arkeologisankarin niskaan. Vesisateessa navigointi kastuneen kännykän näytön varassa oli suorastaan haastavaa, vaikka epämukavuus ei täysin vetänytkään vertoja kenkävalinnastani johtuneelle. Tähänkin sähän vaaleanpunaiset luottoläpyskäni olisivat sopineet loistavasti. Ne kuitenkin ehtivät rikkoutua – kyllä, rikkoutua – erään toisen reissun aikana ja odottavat nyt korjausta melko monen muun esineen kanssa eräässän monitoimitilaksi muuttuneessa entisessä autotallissa. Ehkä palaan niiden julmaan kohtaloon vielä jossain myöhemmässä matkakertomuksessani.

Millainen ongelma uusien kenkien kanssa siis ilmeni? Ne ovat siis kumisaappaat, joista varsiosa on päätetty typistää. Suunnitteluratkaisu mahdollistaa sen, että suaukko kerää kengän sisään maksimaalisen määrän sadevettä, jos kengät on valinnut jalkaansa sadesäessä. Mikäli kenkiä käyttää kuivalla ilmalla, samankaltaiseen aisti-ilotteluun on mahdollista päästä, mikäli jaloilla on taipumus hiota kumisissa jalkineissa, kuten usein on. Eikä siinä vielä kaikki! Koska kengänterä tietysti on vesitiivis umpio, ei paljoakaan jalkaterän ympärille lätäköksi kerätyistä kosteudesta pääse haihtumaan takaisin ulkopuolelle. Kengän vedenkeruumenetelmä ei kokoon suhteutetussa tehokkuudessaankaan varmasti kalpene edes antiikin impluviumin rinnalla. En tiedä, ketä saamme syyttää näinkin nerokkaasta suunnittelukukkasesta, mutta en

lainkaan enää ihmettele jalkineitteni jälleen, ah, kovin huokean hinnan määrittymisperustetta. Tarkkaa euromäärää en muista, mutta itseni tuntien, ei se kovin paljon ole voinut olla.

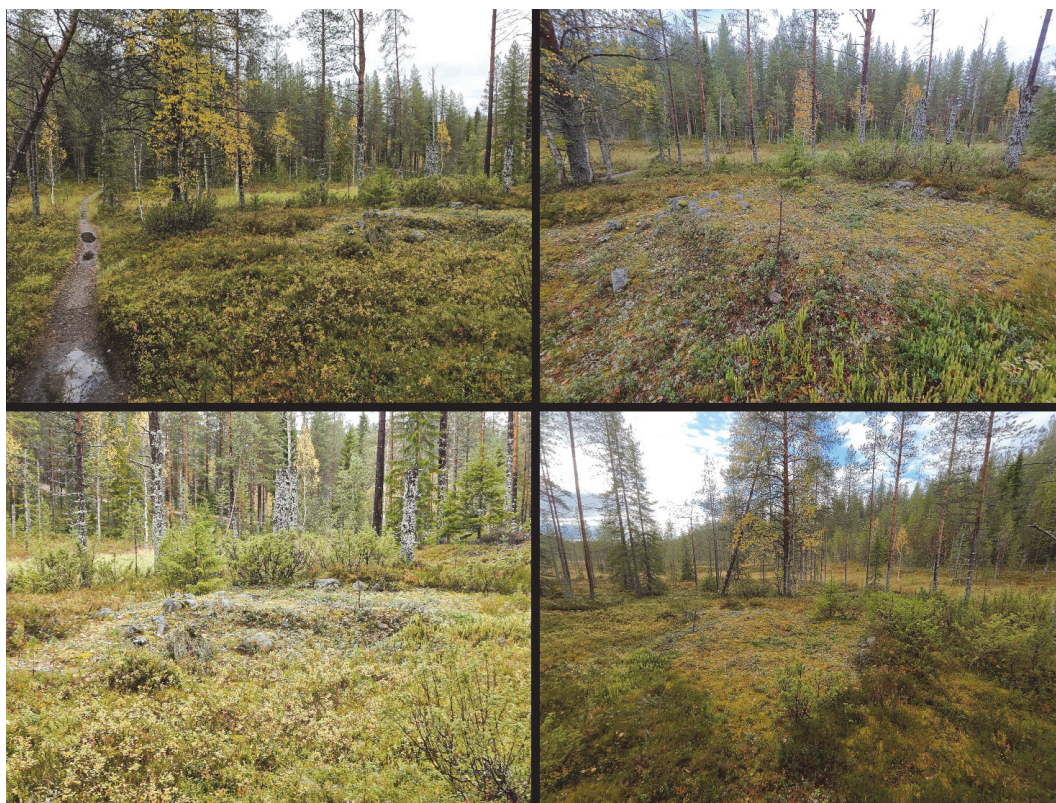
No kyllä minä sentään muutakin sankariarkeologisella pyöräreissulani tein kuin keräsin vettä kenkiini. Ensimmäinen kohde, jonka vain keskimääräisten vaivojen jälkeen löysin, oli Pytkynharjun pohjoispuolella, hieman alle viiden kilometrin päässä mökistä, Lauttalammen rannalla, aivan pysäköintipaikan tuntumassa sijaitseva esihistoriallinen asuinpaikka. Kypin tietojen mukaan sen yhteydessä on aiempien inventointien yhteydessä havaittu erinäisiä iskoksia ja palaneita kiviä, joita ei kuitenkaan kerätty talteen. Vuoden 2024 inventoinnissa tällaisista löydöistä ei enää tehty havaintoja. Toisella puolella järveä on muuten erit-

Kuva 5. Lauttalammen esihistoriallisen asuinpaikan ympäristöä Pudasjärven Syötteellä. Kuvat: T. Väre.

täin mukavan näköinen laavu, jonka varmaankin liitän ensikesän seikkailuihini.

Seuraava kohde, Lauttaharjun kämpän jäännökset (kuva 6), sijaitsi Lauttaharjun ja Romekankaan välillä, pienen puron uoman ympärillä. Kompleksiin kuuluvat raunioituneen kämpän lisäksi jäännökset vedenottopaikasta, hevostallista ja kolmannesta rakennuksesta. Erityisesti tallin jäännökset viittaisivat arkeologien tulkinnan mukaan siihen, että kyseessä on ollut savottakämppeä. Vaikka harjaantumaton silmä ei tarkemmin raunioiden käyttötarkoituksesta osaa esittää arviota – tai näköjään edes löydä maastosta vedenottopaikan, tallin tai mystisen kolmannen rakennuksen jäännöksiä – ovat kämpän kiviperustukset silti ilahduttavan selvästi nähtävillä. Jos raporttien noin 15 vuotta sitten otettuja kuvia vertaa omiin havaintoihini, voi kuitenkin todeta, että luonto on näiden vuosien aikana vaatinut lisää omaansa takaisin (Schulz 2010: 51–54; Nieminen & Tervonen: 21–23).

Kuva 6. Lauttaharjun kämpän jäännökset. Tallista, vedenottopaikasta tai kolmannen rakennuksen jäännöksistä en tehnyt havaintoja. Kuvat: T. Väre.

Muutamalla muullakin retkikartan mainitseamalla kulttuurikohteella poikkesin, mutta valitettavasti asiantuntemukseni ei nyt vain millään riittänyt havaintojen tekemiseen niistä (kuva 7). Ensimmäinen oli lähellä mökkiä sijaitseva Syötesuon karsikko. Puun löytääkseni minun oli hylättävä pyöräni (kuva 4) sekä lopulta myös retkireitti, ja paineltava suoraan mättäiden läpi umpimetsään. Jälkiviisaana on hyvä todeta, että perinteisesti suosimani ”perse edellä puuhun” metodi ei nytkään johtanut optimaaliseen tulokseen. Ei varmaan olisi haitannut, jos olisin ennen sateiseen metsään lappomista pikaisesti lukaissut, mitä aiemmat inventointiraportit tiesivät karsikosta kertoa: olisin tiennyt etsiä kaatunutta, enkä pystyssä olevaa puuta!

Otin kuitenkin varmuuden vuoksi kuvia kartan osoittamalla paikalla aikeissani jotenkin mystisesti löytää se karsikko sitten myöhemmin, kunhan pääsisin pois märestä metsästä ja saisin näytönpyyhkimäsor-

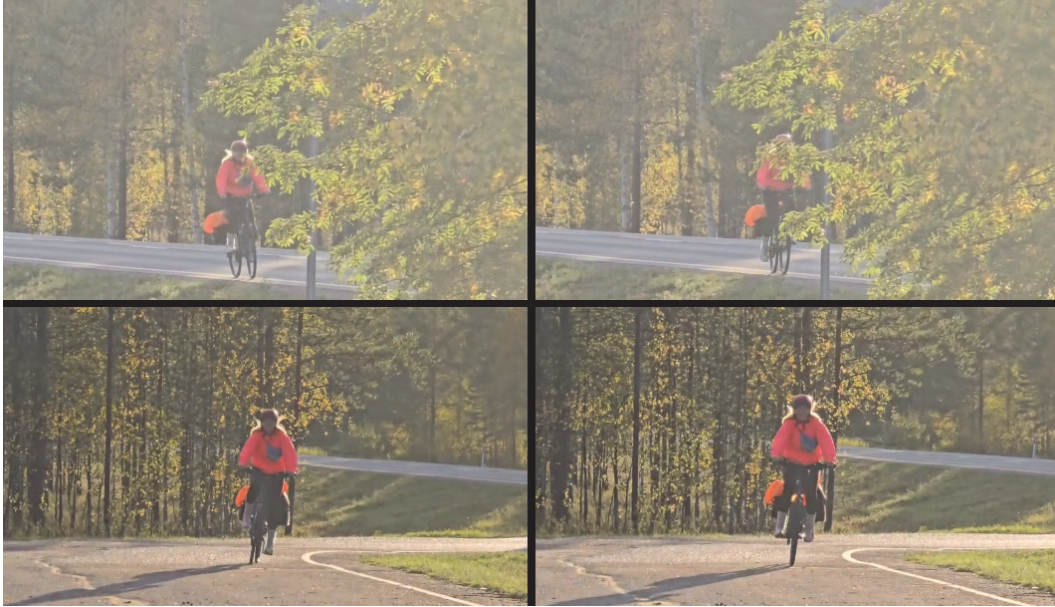
Kuva 7. Syötesuon karsikkopuuta en löytänyt, mutta se on saattanut tallentua kuvassa vasemmalla olevaan alueen yleiskuvaan. Myös rautahytin jäännökset piilottelivat tehokkaasti, vaikka aiempien inventointien kuvamateriaaliin tutustuttuani epäilen, että se voisi olla oikealla ylhäällä näkyvä tömpäre. Oikean alareunan kuva on Lauttaharjun maastosta, missä retkikartan mukaan pitäisi sijaita parkkuupukki. Käsitteenä koko parkkuupukki ei ollut minulle ennestään tuttu, mutta annoin itseni ymmärtää, että niitä tarvittiin puusavotoilla kaadettujen puiden kuorimiseen (Nieminen & Tervonen 2011: 8, 24–26). No miltä kuva näyttää, pistääkö sieltä yksittäinen 150–180-senttisistä puista koottu pukki kenenkään muun silmään? Kuva: T. Väre.

meni kuivaan ja lämpimään. On mahdollista, että karsikko olisi kuvan 7 vasemman laidan kuvassa pötköttävä runko. Kun sitä vertaa vuoden 2010 inventoinnin raportin kuvaan, törröttää molemmista kannoista säle, joka vois olla ajan saatossa harmaantunut ja ”kulunutkin”. Voi se toki olla joku aivan muukin kaatunut puu. Kuva on liian epäselvä kerto-
maan. Karsikon kaiverrusta en tietystikään nähnyt, mutta Schulz (2011: 254–257) tietää kertoa, että siinä lukee ”Tässä tapettu karhu v 1914” ja että puun kohtaloksi kävi kevätmyrsky vuonna 2010. Luettavissa teksti olisi ehkä edelleen ollut, sillä se osoittaa ylöspäin, elleivät vuodet säiden armoilla ole sitä sittemmin tuhonneet.

Kotimatkaalle pääsin lähtemään seuraavana päivänä, jolloin sää oli huomattavasti menomatkaa mukavampi (kuva 8). Toki helpotusta viimeiseen vääntöön toi sekin tosiasia, että Happy Cabinsin matkailuauto kuljetti minut ja pyöräni jostain Pudasjärven ja Kiimingin puolivälistä kotiin saakka (kuva 9). Näin paluumatkan pituus jäi vain noin kahdeksaankymmeneen kilometriin. Ja mikä helpotus muuten onkaan kohdata huoltojoukot tienposkessa, kun aurinko jo laskee ja hämärä alkaa hiljalleen laskeutua. Matkaa olisin pyörällä tehnyt vielä tunteja, enkä olisi taaskaan ollut kotona ennen pimeää, mikä ei oman surkean ajovaloni kanssa olisi ollut kovinkaan järkevä saati miellyttävä vaihtoehto.

Kuva 8. Kotia kohti pyöräillessä säät suosivat toisin kuin koko muun reissun aikana. Muutaman kerran oli pakko pysähtyä ihastelemaan poroja ja maisemia. Lisäksi pysähdyin aivan mainioille lettukahveille Tulitauossa. Kuvat: T. Väre.

Kuva 9. Mukavaa havaita, etten myöskään näytä mitenkään vakavasti otettavaa pyöräilijältä, arkeologilta tai ihmiseltä! Paparazzi: P. Aarikallio (kuvat ovat kaappauksia videosta).

*Kirjoittaja on **Tiina Väre**, mutta ei ole kovin vakavasti otettava ihminen.*

Bibliografia

- Nieminen, I. & Tervonen, P. 2011. Syötteen kansallispuiston kulttuuriperintöinventointi 2011. Metsähallitus asianro 5887/43/2011.
- Schulz, H.-P. 2011. Pudasjärvi pohjoisosa kulttuuriperintöinventointi 2010, Osa 1, Raportti. Metsähallitus asianro 5981/41/2010.